

KERESZTÉNY MAGVETŐ.

XXIII-ik évf.

Mártius—Április 1888.

2-ik füzet.

KAPCSOLATOK AZ EMBERISÉG HALADÁSÁBAN.

A teremtői bölcseségnek úgy tetszett, hogy az állandóságot a változékonyságra, az öszhangot a különböző hangokra, s az ember erejét és hatalmát az ő gyengeségére és fogyatékoságára alapítsa. Az embert az ő sokféle baja és szükséglete, az őt környező sokféle hiány emeli ki a többi lények fölé, teszi az állati embert valódi emberré s utasítja őt oda, hol ő az összes erőket és hatalmokat öszpontosítva és kifejezve gondolja. Az ember, mivel hiányokkal teljes, egy roppant nagy, az embervilágot teremtette magának, azt fentartja és tökéletesíti; e mellett magát minduntalan tökéletesíti, magának eszmevilágot alkot, melynek birodalma határtalan. Gyengesége érzetében keresi és vallásos hitében megtalálja az örök és változatlan erőt.

Hogy a teremtői bölcseség az embert más lények fölébe emelje, a természeti erők befolyása alá helyezte, lényegét igen sokféle szervekből alkotta, melyek sokféleképpen kopnak és romlanak, miből az embernek sokféle szükségletei keletkeznek, a melyek neki sokféle bajt okoznak. E miatt kénytelen az ember kezét és eszét mozgásban tartani, ha meg nem akar semmisülni.

Kiváltképpen a légkör befolyása okoz sok bajt az embernek, e miatt támadnak az ő leglényegesebb szükségletei, melyekkel egész élete folyton küzdenie kell. Hogy a légzés közben beszívott levegő fel ne emészsze, külső tápszereket kell használnia, melyeket magának kell termelnie, gondozni és alkalmazni. S mivel a légzés folyton tart s ennek folytan a megéhezés, csekély szünet után, ismételen megújul, a tápszerszerzés gondjai folyton nyomják az embert. De az ember a külső természet hatása alá meztelen is lett helyezve, hogy az még hatályosabb legyen. Eső és hó, hideg és meleg, mind elpusztítással fenyegetik az embert, melyek ellen ruházással, épületekkel kell védelmeznie magát. A ruházat és a védő épületek létrehozása és karban tartása ismét sok gondot ad az embernek s ekképpen támadó szükségletei oly nyomasztók, hogy azok ellen is feltétlenül védekeznie kell.

Tápszer, ruházat és lakás első szükségletei az embernek, melyekről neki multhatlanul gondoskodnia kell; az ezekről való gondoskodás foglalja el élete munkásságának legnagyobb részét. A kültermészet nyomása teremtve az emberbe az említett szükségleteket, világos, hogy az azok kielégítésére irányuló törekvést is az költi fel. Ha az embernek csak a kültermészet nyomása folytán keletkező szükségletei volnának, akkor ő a többi állatoktól nem sokban különböznék.

De az embernek vannak az ő lényében gyökeredző szükségletei is. Benne gondolatok támadnak, melyek megvalósításra törnek, tervek, az eszmék egész világa keletkezik, melyek erejét mozgásban tartják. És mi több, a benne keletkező vágyak határtalanok. Ha egy székre tudott szert tenni, azt már puhává igyekszik tenni és kelmeivel behuzni, majd ruganyossá tenni, felékiteni sinorral, gombokkal, rojtokkal. Az ember egyéni szükségletei éppen úgy fokozódnak, mint az ő tehetségei.

Mindezekon kívül az ember még embertársai szükségletéből is sokakat elsajátít; a társadalom is teremt számára vágyakat. A divat a társadalmi illem, az álláshoz mért életmód, stb. oly szükségleteket teremtenek a társadalmi ember számára, melyek voltaképen nem az ő egyéniségéből fakadnak, hanem embertársaival, a társadalommal ragadnak reá.

E különböző szükségletek mind nyomják az embert és megsemmisítéssel fenyegetik őt, ha azok kielégítéséről eleve nem gondoskodik. Ő a szükségletekkel szembe nem állíthat egyebet, mint a munkát, ezt a bámulatos mozgást, melyet az ember saját szellemi és testi erőinek működtetése által szükségletei fedezésére alkalmas dolgok meghódítása végett kifejt. De az ember egyéni munkája az ő oly sok szükségleteivel szemben igen gyenge védelem. Az izolált ember szükségletei jóval számosabbak, mint az ő tehetségei azok kielégítésére.

Ez az egyéni gyengeség hajtja az embert az embertársaival való társulásra, társadalomalkotásra; ez vezeti őt a legnagyobb erő, a legfőbb hatalom eszméjéhez is. Ugyanaz az ok, mely az embert munkára hajtja, teremt benne a vallásos érzést is.

A munka az egyedüli hatalom, mely embernek adatott szükségletei legyőzésére, a maga és állapota javítására. De a munka az ember szellemi és testi erőinek kifejtésében áll; a szellemi erő tervezi, vezeti és felügyeli a tevékenységet, czélt tűz ki annak és ellenőrzi, hogy a kitűzött czéltől el ne tévedjen; a testi erő a végre-

hajtó hatalom, tényleg az végzi a munkát. A munka közben kifejtett erők az ember személyéből kitelepülnek, ezért a munka a munkásra nézve erőáldozat, önszemélyiségének a fogyasztása, melyet természetesen elkerülni szeretne. A munkakerülést is az embernek önmű szeretete okozza, meg akarja kimélni a fogyasztástól személyi erőit.

A munkaerővel való takarékoság szülő oka lett sok jónak és rossznak is.

Még az erősebb emberek sem bírják saját egyéni munkájokkal minden szükségleteiket kielégíteni; s mivel a szükséglet kényszere ellenállhatlan, magukat erősíteni igyekeznek külső természeti tárgyak vagy gyengébb embertársaik meghódítása és önérdékek szolgálatára irányuló dolgoztatása által. Eképpen a munkátlanul koválygó emberek egy része rabszolga és munkaeszközzé vált; és kevés szabad embert rendszeren sok rabszolga környezett. S ha furcsán hangzik is, úgy van, az emberiség culturájának az alapja a rabszolgaintézményben tetetett le. Ez az intézmény az időben annyira hasznosnak tetezett és megszokottá vált, hogy a legnagyobb bölcselők sem tettek ellene kifogást. Plato természetesnek találta, hogy az emberek szabadokra és szolgákra osztassanak. Aristoteles nem vélte, hogy a jogegyenlőség az emberek közt valaha megvalósuljon, azt állítván, hogy az emberek akkor lesznek mindnyájan szabadok (= önálló), mikor a vetélő magától repül és a czipora magától játszik.

A rabszolgák feladata, habár magukra nézve keserves, de az emberiségre nézve áldást hozó volt. A rabszolgaság jármába fogva kellett az emberiséget az áldást hozó munkára kényszeríteni és beszoktatni; ez intézmény nélkül a mai civilisatio, melynek munka a nemzője, alig ha létre tudott volna jönni. Az ó-korban minden termelő munkát rabszolgák végeztek, az őstermelés, az ipar, a kereskedelem, az irodák, a nevelés stb. munkásai mind rabszolgák voltak. Több ezer év kellett ahhoz, hogy az emberiség a rabszolgaság jármába szorítva és képezve megszokja a munkát.

A kor, melyben a keresztény vallás hirdetője született, a rabszolgaság kora volt; de egyszersmind a classica cultura fénykora. A rabszolgaság is ekkor már sokat veszített volt régi ridegségéből. Róma egyik legnagyobb államférfia, a nagynevű Mecenas az időben már a jogegyenlőség és egyenlő adókötelezettség elvét ajánlotta Caesarnak alkalmazás végett. A vizimalmot is ekkor találták fel, mely nagy számu rabszolgának a munkáját tette feleslegessé, a mennyiben addig minden családban egy rabszolgát kellett tartani csupán azért, hogy mozsárban lisztet törjön vagy daráljon a család kenyér-

szükségletére. A keresztény vallás alapítója és az ő követői pedig az Isten előtti egyenlőséget és felebaráti szeretetet hirdették általános szabály gyanánt; az egyenlőség állapotát kilátásba helyezték egy más világban ugyan, de a keresztény gyülekezetekben, a templomokban tényleg megvalósították. A gépek feltalálása az emberek számára a gazdasági emancipatio; a vallási és politikai szabadelvűség a jogállamok keletkezésének alapköveit rakták le. A mit Aristoteles nem hitt, az emberek kezéből a terhes munkát a gépek kezdték kivenni.

Azonban az emberiségnek még hosszú ideig, szinte két ezer évig kellett a szolgaság iskolájában gyakorolni munkaerjét, hogy ne csak munkaképesse váljék, hanem a munkaszeretet is átmenjen vérébe. A civilizáció fejlődése a keresztény vallás elterjedése után a rabszolgaságot jobbágysággá változtatta ugyan át, de a szolgaság azért megmaradt s annak eltörlése oly gazdasági kulturára várt, a mely az ember válláról a munka terhét nagy részben leveszi, s az ember helyett a munkára természeti erőket fog be.

Amerika felfedezése, a nyomtatás feltalálása és a reformatió által felidézett vallási mozgalom kiváló mozzanatai az emberi fejlődésnek és bajos eldönteni, hogy melyik volt nagyobb hatással az egyenlőség, az egy akol és egy pásztor országának meghódításában, s melyiknek van nagyobb része abban, hogy az Isten, a jog előtti egyenlőség a menyből leszálljon a földre.

Amerika felfedezésével a mexikói bányák nagymennyiségű nemes érczet, ezüstöt és aranyat szolgáltatott Európának. Ezzel a pénzgazdaság megindult s ez lassanként egészen átváltoztatta az emberek állapotát. Terménygazdaság idejében, pénztelen korban a munkás urához vagy gazdájához, az ur pedig a maga vidékéhez volt kötve; a gazdasági állapot maga nem engedte a szabad mozgást egyik vidékről vagy országból a másikba. Mindenki csak oly javakat élvezhetett, melyek az ő vidékén termeltettek, más szóval az ember kénytelen volt a maga környékéről táplálkozni, mint a növény. A pénz azt egészen megváltoztatta. A pénz birtoka szabaddá tette a munkást egy munkaadótól, s mindenkit a helyhezköttöttségtől, lehetővé tette, hogy élvezeteit az egész föld terményeire kiterjessze, minden ember személyi és helyi előnyeiből részesüljön. A pénz az embereket szabadsághoz juttatta.

Ez előkészítette a közjog megváltozását is; az emberek már nem egymás fölébe, hanem egymás mellé kezdtek jutni az alkotmányban, a rendi képviselőt népképviselőté, a jogkülönbség jog-

egyenlőséggé kezdett átváltozni. Sőt a magánjog rendszere is megváltozott. A birtokképeség általános lett, a közös tulajdonból kifejlődött az egyéni tulajdon. Az európai ember és társadalma állapotának e nagymérvű átalakulása az Amerika felfedezése által megindult pénzgazdasággal okozatos kapcsolatban van.

A könyvnyomda, az eszmék forgalmának e bámulatos mozdonya, nem csekélyebb mértékben mozdította elő a fejlődést az egyenlőség felé, nemcsak azért, hogy kinek-kinek gondolatait és tapasztalatait széles körben elterjeszti, tehát az egy időben ugyan, de különböző helyeken élő embereket egymással szellemi társaságba hozza, hanem azért, hogy a multak eszméit és tapasztalatait is átszállítja a jelenben és jövőben élő nemzedékekre is. Ez a szellemi társulás, melyben minden egyes ember dolgozik az egész emberiségért és az egész emberiség minden egyesért, a könyvnyomda segélyével létesülhetett. Az eszmeifejlődés az emberiség fejlődése. Az ember fejlődése pedig az ő tehetségeinek kifejtésében és erősítésében állván, a mivelődés az embert kifejtett tehetségeinél fogva, önállóvá és függetlenné, tehát szabaddá teszi; sőt a miveltség ezenfelül még nivellirozza is, vagy egyenlökké teszi az embereket. A nyomda tehát az emberre és az ő társadalmára, habár különböző téren, ugyanazon hatással van, mint a pénz.

A reformáció hatását a culturára nem akarom rajzolni. Az egy mozgalom volt, mely az emberiség egy nagy részének esztét és kezét hosszú ideig mozgásban tartott, tehát mint culturmozgalom is nagy jelentőségű; de kiváló jelentőségű azért, hogy a zár alá vetett lelkiismeretet kiszabadította és a szabad kutatásnak utat nyitott. Az a szabadság nevében vívott küzdelem volt. Ez a küzdelem más alakban még sokáig tartott. A 18. száz év nagy emberei tollal és szóval erős harcot vívtak az emberi és polgári szabadság nevében. A liberalismus jelszava alatt a polgári és politikai jogoknak mindenkire való kiterjesztését követelték.

A puritánusok, kik Angliából vallási meggyőződésük folytán kiszorultak, Észak-Amerikában kerestek és találtak menedéket; s ott egy szellemileg és vagyoniilag is erős társadalom alakulását segítették elő. A szellemi és vagyoni önállósággal bíró emberek nem tudnak sokáig politikailag függők maradni és a 18. száz év egyik legnagyobb horderejű eseménye, Északamerika néhány státusának felkelése és győzedelme az angolok felett, meghozta az északamerikai státusok alkotmányát, az egyenlőségnek és szabadságnak e földön való

megtestesülését. A Krisztus által hirdetett egyenlőség országa a menyből leszállott a földre.

És a mi bámulatra méltó, ez esemény éppen abban a tiz-
 évben következett be, a mikor Arkwright, Crompton találmányai
 folytán létesült a szövőszék, melynél a vetélők önnaguktól, emberi
 erő mozgatása nélkül járnak, tehát szó szerint beteljesedett a nagy görög
 bölcselő jóslata, hogy a földön az emberek jogegyenlősége és szabad-
 sága a vetélőnek önmagától való repülésével egy időben következett be.

Az amerikai szabadság-háboruban sok francia önkéntes vett
 részt. Az ott kivivott egyenlőség és szabadság eszméjét magukkal
 hozták hazájukba. Létrejött a nagy francia forradalom a múlt száz
 év végén a szabadság, egyenlőség és testvériség nevében. A Krisz-
 tus által hirdetett keresztény ország ki kezdett terjedni Európára is.

A régi társadalmi és állami rend megbontása a köz- és ma-
 gánjogi különbségek lerombolása és a jogegyenlőség országának meg-
 alapítása sok küzdelemben, vérontásba került. A csaknem husz évig
 tartott francia háborúk, az 1830. és 1848-diki forradalmak mind
 ezen eszmék megvalósítása érdekében történtek.

De maga az eszme a gazdasági és másnemű cultura segédke-
 zése nélkül nem birt volna győzni. Ezek is segédkeztek. A gőznek
 mozgó erő gyanánti alkalmazása e száz év elején valósult meg, mi-
 kor a hűbériség még az egy Franciaországon kívül Európaszerte
 fennállott, de a melyet a gőzgép létrejötte sorra ledöntött. A gé-
 pek az emberek kezéből kiveszik a munkát, kiszabadítják őt a ter-
 hes munka jármából s helyette természeti erőket fognak be. S mivel
 a természeti erőnek nem kell tápszer, lakás, iskola, pap, közigazga-
 tás, stb., munkája olcsóbb, mint az emberé, tehát az embert a kény-
 szermunka alól fel lehetett szabadítani. Az embereknek kényszer-
 munka alóli felszabadítása a gépek és jó termelési eszközök feltá-
 lálása nélkül nem történhetett volna meg soha. Krisztus tana terv-
 rajzot adott az egyenlőség országáról, az egyetemes és gazdasági cul-
 tura megvalósította azt.

De midőn a jogegyenlőség megvalósult, előáll az élvezeti egyen-
 lőség utáni sóvárgás; a gazdagok és szegények közti különbség el-
 tűntetése. Erre törekszik a socialismus, melynek gazdasági rend-
 szerével megszűnne a család, a férj és nő közti mai viszony, a szü-
 lők és gyermekeik közti kapocs, az egyéni tulajdon, a vagyonszerzési
 vágy és annak minden eszköze; megszűnne a mai jogrend; meg-
 szűnnének a mai társadalmi viszonyok; megszűnne a vallás és an-

nak organumai a papok és templomok. Vallástalan emberek számára vallástalan társadalmi és gazdasági rend következne.

Vajjon lehetséges e rendszer? Némelyek azt vélik.

Azonban az emberi természet azt tanítja, hogy az lehetetlen. Az ember a belé oltott sokféle szükséglet kielégítése végett munkára kényszerül. De mivel egyéni munkatehetségei jóval gyengébbek mint egyéni szükségletei, embertársaival kénytelen társulni munkájával és érzelmeivel. De az emberiségre való támaszkodás mellett is az embernek maradnak kielégítetlen szükségletei, a melyek őt folyton erőtelenségére emlékeztetik s függési viszonyba hozzák az erők erejével, az istenséggel, honnan segédelmet vár és keres.

DR. BERDE ÁRON.

r

TORDAI UNITÁRIUS PAPOK.

Torda városa nemcsak politikailag, hanem egyházilag is nevezetes hely hazánkban. Itt mondatott ki a vallás-szabadság Erdélyben; itt vétetett be a törvényes vallások közé a mi vallásunk, melyet Ó- és Uj-Torda is mindjárt kezdetben elfogadott. Lelkészei nagy szerepet vittek az akkori országos vallási vitatkozásokon. Mint első rendű, mivel lakosságú városnak, később is a legjelesebbek közé tartoztak papjai, kik egyházunk közös ügyei intézésében is hathatós befolyást gyakoroltak.

Neveiket és a rájuk vonatkozó adatokat, időnként összejegyezve, hármennyire hiányosak legyenek is ez adatok, méltóknak itélem a közlésre. Egy részük megvan Uzoni Fosztó Istvánnál is 1772-ig vagy is Szócsi Miklósig¹⁾; nekem sikerült még többet felfedezni; az ő adatait több helyt kipótolni, vagy helyreigazítani, s 1772-től napjainkig lehozni. Az itt közlött adatok még nem teljesekek, nem is mindenütt világosak, de könnyebb lesz a kiegészítés és a homály eloszlatása, ha legalább a keret közzétételük. E jeles papok közül többben természetesen irodalmilag is nevet vívtak ki maguknak, s műveiket is — a mennyit feljegyezve találtam — fel fogom sorolni, mellőzve azokat, a kik később tanárok lettek, részint helykimélelsből, részint, mert azok a tanárokéi közt is megemlíthetők lesznek.

Minthogy Uj-Torda is unitárius volt a Básta koráig, mikor népének nagy része leöletett, s a külön ekkla itt megszűnt, és Bethlen Gábor oda Magyarországról ref. hiveket telepített: említsük meg előbb az uj-tordai papokat.

Az uj-tordai első ismeretes pap, Szegedi Lajos, a ki a Gyula-Fejérvártt 1568. márt. 8-án kezdődött 10 napi vitatkozáson az unitáriusok részéről mint egyik bíró vett részt.²⁾ Itt volt 1579-ben is, mikor Dávid F. ellen vallott, de már „elgyengült öreg“-nek iratik.³⁾

¹⁾ L. Uzoni F. István. Historia Eccl. kézirat II. 849—854. l.

²⁾ Jakab E., Dávid F. Emléke. 109. l.

³⁾ Defensio Fr. Davidis 269 l. Simén Domokos-féle péld.